

• ЗІБРАННЯ ТВОРІВ •

УМБЕРТО ЕКО

БАВДОЛІНО

Роман

Харків
«ФОЛІО»
2018

2.
БАВДОЛІНО ЗУСТРІЧАЄТЬСЯ
З НИКИТОЮ ХОНІЯТОМ

— Що це таке? — повертівши в руках пергамен, Никита спробував прочитати з нього кілька рядків.

— Мої перші вправи з письма, — відповів Бавдоліно, — коли я писав це, мені, малому дикунові з лісу, було, здається, чотирнадцять, і відтоді я ношу це з собою як оберег. Відтоді записав я ще чимало інших пергаменів, іноді пишучи день у день. Мені здавалося, ніби живу я тільки для того, щоб увечері оповісти про те, що зі мною трапилось удень. Пізніше я обмежився до коротких щомісячних записів, щоб зафіксувати найважливіші події. На схилку літ, казав я собі, — себто фактично тепер — на основі цих нотаток укладу я «Gesta Baudolini»¹. Й історія мого життя була зі мною у всіх моїх мандрівках. Але коли ми тікали з царства Пресвітера Йоана...

— Пресвітера Йоана? Ніколи не чув про такого.

— Ще почуєш про нього від мене, може, аж забагато. Так-от: тікаючи, я загубив ті пергамени. То було немов загубити своє життя.

— Можеш розповісти мені те, що пам'ятаєш. Я збираю уривки подій, шматки бувальщин і з цього творю історію, накреслену Провидінням. Врятувавши мене, ти дарував мені ще трохи майбутнього, і я віддячу тобі, повертаючи втрачене минуле.

— Але історія моя, може, не має особливого сенсу...

— Історій без сенсу не буває. Я належу до людей, які вміють знайти його навіть там, де інші його не бачать. І тоді історія ця стає книгою живих, мов лунка сурма, що піднімає з могили тих, хто є прахом уже багато століть... Але для цього потрібен час — треба обміркувати події, сполучити їх, знайти між ними взаємозв'язки, іноді майже невидимі. Але

¹ Подвиги Бавдоліна (*лат.*).

нам і так нічого робити, бо твої генуезці кажуть, що треба дочекатися, аж поки злість тих собак трохи вшухне.

Никита Хоніят, колишній двірський красномовець, найвищий суддя імперії, суддя Покрову, логотет таємниць, тобто — як би висловились у латинському світі — канцлер візантійського василевса, а також літописець багатьох Комнінів та Ангелів, з цікавістю спостерігав за чоловіком, який сидів перед ним. Бавдоліно переконував його, що вони вже зустрічалися раніше, в Галліполі, у часи імператора Фрідріха, але якщо Бавдоліно й справді там був, він губився в натовпі чиновників, а от Никита, який вів переговори від імені василевса, був далеко більше на виду. Може, Бавдоліно брехав? У кожному разі, саме він врятував його від лютих напасників, відвів у безпечне місце, знайшов його родину й обіцяв вивезти їх усіх з Царгорода...

Никита дивився на свого рятівника. Той був більше схожий на сарацина, ніж на християнина. Обпалене сонцем обличчя, блідий рубець, що перетинав цілу щоку, копиця все ще рудого волосся, яка робила його схожим на лева. Згодом Никита здивується, дізнавшись, що чоловік той мав понад шістдесят років. П'ястуки його були дебелі, і коли він тримав їх на колінах, на них виразно виступали вузлуваті суглоби. Руки селянина, придатніші для лопати, ніж для меча.

Але грецькою говорив він плавно, не бризкаючи слиною за кожним словом, як це звичайно роблять чужинці, а недавно Никита чув, як він звертається до когось з напасників їхньою шерехатою мовою — він говорив нею швидко й сухо, і можна було собі уявити, що в його устах вона могла звучати й образливо. Зрештою, напередодні він сказав Никиті, що має один дар: варто йому почути, як двоє між собою говорять якоюсь мовою, і через деякий час він сам може говорити, як вони. То був особливий дар, який, на думку Никити, належав тільки апостолам.

Життя при дворі — ще й при якому дворі — навчило Никиту оцінювати людей зі спокійною недовірою. Найбільше його вражала в Бавдоліні одна річ: що б він не казав, він завжди дивився на свого співрозмовника примруженими очима, немов остерігаючи, що не варто сприймати його слова серйозно. Подібну манеру можна пробачити будь-кому, але не людині, від якої очікуєш правдивих свідчень, щоб перетворити їх на Історію. Зрештою, Никита був допитливим від природи. Він любив слухати розповіді інших, і не тільки про те, чого сам не знав. Навіть коли хтось описував те, що він сам бачив на власні очі, йому здавалось, ніби він споглядає

це з іншого боку, немов стоїть на верхівці гори, зображеної на іконі, і бачить камені так, як бачили їх апостоли зверху, а не як бачать їх вірні знизу. Зрештою, йому подобалося розпитувати латинян, які так відрізнялися від греків, — насамперед про їхні нові мови, такі відмінні одна від одної.

Бавдоліно з Никитою сиділи один напроти одного в кімнатці всередині невеликої вежі, двострілчасті вікна якої відкривалися на три боки. Одне виходило на Золотий Ріг¹ і Перу² на протилежному березі, де серед передмість і халуп височіла Галатська вежа; з другого вікна було видно портовий канал, який впадав у протоку Святого Юрія³; а третє дивилося на захід, і з нього можна було побачити цілий Царгород. Але того ранку бліде небо було заслане густим димом, що піднімався від охоплених вогнем палаців та базилік.

То була вже третя пожежа в місті за останні дев'ять місяців — перша понищила двірські склади й гамазеї, від Влахерн⁴ аж до Константинових мурів, друга пожерла всі крамниці венеційців, амальфійців, пізанців та гебреїв від Перами майже до самого узбережжя, пощадивши тільки квартал генуезців у підніжжі Акрополя, а третя тепер розгоралася повсюди.

Унизу пливла справжня ріка полум'я, валилися на землю портики, руйнувалися палаци, тріскали колони; огненні кулі, вилітаючи з осердя цього пожарища, поглинали далекі будинки, а вітри, примхливо підживляючи це пекло, підхоплювали полум'я, і воно верталось, щоб пожерти те, що ще не пожерло було раніше. Догори підносилися густі хмари диму; знизу на них мінилася червоняста заграва, але була вона іншої барви, ніж полум'я — може, так просто здавалося в оманливих променях східного сонця, а може, цієї барви надавали їй спеції, дерево та інше добро, яке, згоряючи, породжувало це полум'я. Крім цього, доносилися аромати мускатного горіха, кориці, перцю чи шафрану, гірчиці або імбиру, залежно від того, звідки, з якої частини міста віяв вітер — найчудовіше місто на світі горіло, мов жарівниця з пахошами.

Бавдоліно повернувся спиною до третього вікна і стояв, мов темна тінь, в ореолі подвійного сяйва — сяйва нового

¹ Затока в протоці Босфор, яка розділяє Царгород на дві частини.

² Один з районів Царгорода, розташований за Золотим Рогом.

³ Так називався Босфор у давніх італійських джерелах.

⁴ Одне з передмість Царгорода, де був імператорський палац.

дня і саява пожежі. Никита слухав його в піввуха, згадуючи події попередніх днів.

Того ранку, у середу 14 квітня року Господнього 1204-го, тобто року шість тисяч сімсот дванадцятого від початку світу, як звикли рахувати у Візантії, минало два дні від того часу, як варвари остаточно заволоділи Царгородом. Ще в п'ятницю візантійське військо, яке так гарно виблискувало зброєю, щитами й шоломами під час урочистостей, й імперська гвардія з англійських та данських найманців, озброєна страхітливими двосічними сокирами, відважно билася, чинячи опір ворогам, але в понеділок, коли вороги прорвалися за мури, їй таки довелося здатися. Перемога була такою раптовою, що надвечір самі переможці у страху спинилися, сподіваючись нової хвилі опору, і, щоб зупинити захисників, запалили нову пожежу. Але у вівторок вранці місто дізналося, що узурпатор Алексій Дука Мурзуфл утік вночі в глиб континенту. Осиротілі й переможені городяни стали обсіпати прокльонами цього крадія тронів — якого донедавна прославляли й улещували, коли він задушив свого попередника, — і, не знаючи, що робити (легкодухи, усі легкодухи, який сором, лементував Никита, дізнавшись про ганебну поразку), зібралися на великий похід, включно з патріархом і священнослужителями всіх рангів у ритуальному облаченні, з ченцями, які волали щось про милосердя, готові продатися новим владомощцям, як раніше продавалися старим, і, несучи хрести й образи Господа Нашого, понад які здіймалися їхні крики й лементи, вирушили назустріч завойовникам, сподіваючись задобрити їх.

Що за божевілля сподіватися милосердя від варварів, які не чекали, аж ворог здасться, щоб вчинити те, про що мріяли місяцями — знищити найбільше, найлюдніше, найбагатше, найшляхетніше місто на світі, розділивши між собою його останки. Безконечна процесія плакальників наштовхнулася на розлючених і насуплених безвірців, які стискали в руках ще червоні від крові мечі, нетерпляче гарцюючи на конях. Не звернувши на процесію ніякої уваги, вони почали грабувати.

О Господи Ісусе, що за поневіряння, що за муки випали на нашу долю! Як це так — чому гуркіт моря, потьмарення чи повне затемнення сонця, червоне сяйво місяця, рух зірок не провістили нам цього остаточного лиха? Так голосив Никита у вівторок увечері, розгублено блукаючи по тому, що колись було стольним градом останніх римлян, намагаючись

З М І С Т

1. Бавдоліно береться за перо.....	3
2. Бавдоліно зустрічається з Никитою Хоніятом	12
3. Бавдоліно пояснює Никиті, що він писав, коли був малий	26
4. Бавдоліно розмовляє з імператором і закохується в імператрицю ..	39
5. Бавдоліно дає мудрі поради Фрідріхові.....	47
6. Бавдоліно їде до Парижа	57
7. Бавдоліно пише любовні листи замість Беатриси і складає вірші замість Поета	70
8. Бавдоліно в Земному Раю.....	76
9. Бавдоліно картає імператора і спокушає імператрицю	89
10. Бавдоліно знаходить Царів-Волхвів і канонізує Карла Великого....	96
11. Бавдоліно будує палац для Пресвітера Йоана	107
12. Бавдоліно пише листа від Пресвітера Йоана.....	117
13. Бавдоліно бачить, як народжується нове місто	128
14. Бавдоліно рятує Александрію завдяки корові свого батька	147
15. Бавдоліно на битві при Леньяно.....	170
16. Бавдоліно обведений навколо пальця Зосимою.....	178
17. Бавдоліно виявляє, що Пресвітер Йоан пише всім поспіль	189
18. Бавдоліно і Коландрина.....	196
19. Бавдоліно перейменовує своє місто	200
20. Бавдоліно знаходить Зосиму	206
21. Бавдоліно і принади Візантії.....	217
22. Бавдоліно втрачає батька і знаходить Градаль.....	226
23. Бавдоліно на Третьому хрестовому поході.....	235
24. Бавдоліно у замку Ардзруні.....	246
25. Бавдоліно двічі бачить Фрідріхову смерть	259
26. Бавдоліно і мандрівка Волхвів	274
27. Бавдоліно у потемках Абхазії	289
28. Бавдоліно переправляється через Самбатіон	300
29. Бавдоліно прибуває у Пндапецім	306
30. Бавдоліно зустрічається з Дияконом Йоаном	319

31. Бавдоліно чекає на від'їзд до царства Пресвітера Йоана	332
32. Бавдоліно бачить даму з єдиногом	346
33. Бавдоліно зустрічає Гіпатію	354
34. Бавдоліно відкриває справжнє кохання	371
35. Бавдоліно проти білих гунів	379
36. Бавдоліно і птахи рух	387
37. Бавдоліно помножує скарби Візантії	397
38. Бавдоліно підводить ризику	411
39. Бавдоліно стовпник	428
40. Бавдоліно перестає існувати	441